

Kraňsko a Kraň – dejiny zeme a mesta

Kraňsko

(tiež Krajiny, slovinsky Kranjsko, nemecky Krain, latinsky Carnia, Crania, Carniola)

Kraňsko je historická zem s rozlohou asi 10 000 km² v severozápadnej časti Balkánskeho poloostrova pri hornom toku rieky Sávy, na pomedzí Slovinska (väčšina územia), Talianska a Rakúska.

V staroveku bolo územie osídlené kmeňmi Ilýrov, ktorí so sebou priniesli železné nástroje a zbrane. Budovali si pevnosti na kopcoch a dosiahli svojho ekonomického a kultúrneho rozmachu v rokoch 650 – 550 p n. l. – čo je perióda nazvaná Hallstattská. Od 4. storočia p n. l. sem zasiahla keltská expanzia. V 3. storočí p n.l. bola oblasť podrobená Rímom a na prelomu letopočtu sa stala súčasťou rímskych provincií Panónia a Noricum. Po rozdelení Rímskej ríše (395) patrila Západorímskej ríši a po jej zániku (476) Ostrogótskemu, resp. Vzápätí Longobardskému kráľovstvu.

Od 6. storočia sa tu usadzovali slovanské kmene, predkovia dnešných Slovincov. Títo ľudia boli nazývaní Sclavi, alebo Sclaveni, z čoho neskor vzniklo meno Sloveni, alebo Slovenci, ktoré sa pre ne začalo všeobecne používať.

Na územie Kraňska zasahovala v 6. – 8. storočí moc Avarskej ríše. Načo sa alpskí Slovania pod velením Veluka spojili s franským Samom, aby Avarov porazili. Zo slovanskej kmeňovej únie sa stalo vojvodstvo Karantánia. V roku 788 ovládol oblasť Karol Veľký a územie začlenil do marky Friaul podriadenej Franskej ríši a po jej rozdelení (843) východofranskej ríši. Obyvatelia boli christianizovaný mečom a ohňom. Od roku 976 za Henricha II. Svárlivého (955 – 976) sa stala Karantánia samostatným politickým celkom, ale nešlo už o slovanský štátny útvar. Hovorí sa o tzv. Veľkej Karantánii. K nej patrili reorganizované aj novo ustanovené marky: Kraňská, Stredomurská (neskoršie Horné Štýrsko), Podravska (neskoršie Dolné Štýrsko), Posávská (Saviňsko), Friaulská, Istrijská a v sev. Taliansku Verónská marka.

Na prelomu 11. – 12. storočia sa Veľká Karantánia rozpadla a vznikli Korutány, Štýrsko, Kraňsko, Friaulsko a Istria. V roku 1040 bolo Kraňsko titulované na Kraňské makrabstvo a udelené cisárom Jindřichom IV. v léno Aquilejskému patriarchátu. Kraňsko vytvorené z podstatnej časti Kraňskej marky tvorilo kmeňové územie hrabat z Andechs, ktorí ho získali od aquilejských patriarchov jako ríšske léno. O moc v časti Kraňska sa delili Andechsovia so Speinheimami a rakúskymi Babenbergmi. Po vymretí týchto rodov o ich dedičstvo usiloval český panovník Přemysl Otakar II. V roku 1270 pripojil Kraňsko aj územie Korutan k svojmu územiu. (Kraňsko zdedil po svojej sesternici, dedičke dŕžav Andechsov a po Ulrichovi III., ktorý po matke pochádzal z rodu Přemyslovcov).

Po donútení Přemysla Otakara vydať Rudolfovi Habsburskému všetky svoje dŕžavy v rakúskych a alpských zemiach a po neschopnosti Rudolfa Habsburského udržať Přemyslove dŕžavy, pripadlo Kraňsko (spolu s Korutánmi a Vindickou markou) v roku 1282 goricko – tyrolským hrabatam. V roku 1335 územie vlastnil rod Habsburgovcov, ktorý ho povýšil v roku 1364 na vojvodstvo.

V 15. – 16. storočí sa oblasť stala cieľom tureckých nájazdov. Hoci tie nájazdy narozdiel od väčšiny Balkánskeho poloostrova nemali charakter trvalej okupácie, pustošenie ťažko doľahlo na poľnohospodárske obyvateľstvo a zhoršovalo aj tak neľahké ekonomické postavenie. Obrannou líniou bola od roku 1469 senjská kapetania. Práve tento útvar

blokoval ďalšie prenikanie Turkov do Kraňska a do ďalších oblastí (napr. Istrie a do sev. Talianska). Napriek postihnutiu Kraňska osmanskou expanziou sa hneď rozšírila ťažba železnej rudy, rozvinulo sa spracovanie kovov, objavili sa počiatkové formy kapitalistických výrobných vzťahov, vzrástla výroba a upevnili sa peňažné vzťahy. Nástup trhovo-peňažného hospodárstva mal aj negatívnu stránku. Viedol k vzniku závažným sociálnym problémom. Obecne pociťovaný nedostatok pracovných síl kompenzovalo utužovanie osobnej závislosti sedliakov (zákazy sťahovania) a znovuzavádzanie roboty. To sa stalo príčinou početných vzbúr, z ktorých najväčšie bolo v roku 1515. (Bolo veľmi kruto potlačené).

Čo sa týka reformácie, nezasiahla celé územie Kraňska, ale len jeho východnú časť. V 80. rokoch 16. storočia bol vynútený protestantizmus na cirkevných panstvách. Potom boli zriadené zvláštne komisie vedené v Kraňsku lubľanským biskupom Hrenom, ktoré dosadzovali namiesto protestantských, katolíckych duchovných, rušili protestantské kostoly aj cintoríny a páliili protestantské knihy.

V 18. storočí nastal rozvoj manufaktúrneho podnikania, čo viedlo znova k vzburám a rebéliam. Nespokojnosť sa pokúsila riešiť Mária Terézia vydaním robotného patentu pre Kraňsko v roku 1782, kde sa výška roboty stanovila podľa rozsahu majetku.

Práve protireformáciou a germanizačnými tendenciami osvietenského absolutizmu v 18. storočí začalo byť vážne oslabené povedomie jazykového celku. A tak sa začal odvíjať proces slovinského národného obrodenia. Dôležité a významné je posobenie okruhu augustiána Marka Pohlina, ktorý vydal v roku 1768 „*Kraňskú gramatiku*“, v ktorej vyjadril názor o existencii svojbytného kraňského jazyka. Ďalšia významná osobnosť v tejto súvislosti bol historik Anton Tomáš Linhart, ktorý vadal 2-zväzkové dielo „*Pokus o dejiny Kraňska a ostatných zemí južných Slovanov v Rakúsku*“ (1789 – 1791), kde je formulovaná idea spojenia všetkých Slovincov v jeden národný celok.

V 1809 – 1814 bolo Kraňsko súčasťou Ilýrskych provincií vytvorených Napoleonom. Francúzska revolúcia priniesla juhoslovanskému obyvateľstvu nesporne modernejšiu správu a súdnictvo. Zrušenie cechov dopomohlo odstrániť brzdu vývoja remeselnej výroby a dopomohlo k veľkému rozvoju kapitalistických výrobných vzťahov. Francúzska revolúcia nepochybne prispela k výraznejšej ideovej diferenciacii a zvlášte v slovinskom prostredí.

Po porážke Napoleona bolo Kraňsko znovupripojené k Rakúskemu cisárstvu, najprv v rámci Ilýrského kráľovstva a od roku 1849 ako jedna z korunných zemí (o rozlohe 9988 km, hlavné mesto Lublaň, slovinsky Ljubljana, nemecky Laibach), ktorá zostala po vytvorení Rakúsko-Uhorska v roku 1867 v rámci Predlitavska.

Po 1. sv. vojne pripadla väčšina historického územia Kraňska Kráľovstvu SHS, resp. Juhoslávií (1929) a menšia časť pripadla Taliansku.

V roku 1941 bola severná časť Kraňska okupovaná nacistickým Nemeckom a priamo pripojená k Tretej ríši. Správa bola zverená gauleiterom Korutan a Štýrska, školy nahradené nemeckými, knihy verejne spálené, úradnou rečou bola len nemčina, niekoľko obyvateľov malo byť vysídlených a zbytok mal byť ponemčený. Zatiaľ čo južnú časť obsadilo fašistické Taliansko. Taliani nemali v úmysle územie hneď poitalšitiť a Slovincom nechali určitú správnu, finančnú a kultúrnu autonómiu, ktorá by kontrastovala v porovnaní s neľudskými metódami nacistov.

Po skončení vojny na základe mierovej zmluvy s Talianskom z roku 1947 bolo skoro celé územie Kraňska pripojené k Juhoslávií, kde sa stalo zväzovej a neskor samostatnej republiky Slovinsko.

Kraň

Kraň sa nachádza 25 km od Lubľany a leží na úpätí Kamniško-Savinjských Álp pod vrcholom Storžiča.

Dnes má okolo 37 000 obyvateľov a je to jedno z najdôležitejších priemyslových miest Slovinska a štvrté najväčšie mesto v zemi. Taktiež je to správne, hospodárske a kultúrne centrum kraja. Je iba 7 km vzdialený od medzinárodného letiska Brnik.

To najzaujímavejšie, čo sa dá v Kraniu vidieť sústreďuje Staré mesto, ktoré leží na skalnatom ostrohu nad sútokom Sávy a Kokry.

Staré mesto bolo už v 1 stor.p n. l. osídlené a hovorí sa, že Kraň bol v dobe vývoja od rímskeho obdobia k stredoveku sídlom mocného slovinskeho kniežat'a Vojnomíra a neskôr to bolo sídlo makrabat kraňských.

Mesto vzniklo pri starej druhej rímskej obchodnej ceste, ktorá viedla z Emony (Ljubljana) do Viruna (blízko dnešného Klagenfurtu), a ktorá viedla Kraňom asi až do 5. storočia. O 100 rokov neskôr sa tu usadili Longobardi. Potom boli vystriedaní Slovanmi, ktorých rozsiahle pohrebište môžeme čiastočne vidieť pod podlahou Gorenjskeho múzea.

V 11. storočí bol Kraň dôležitou hraničnou baštou nemecko-franských hrabstiev v ich bitkách s Maďarmi. Mesto dalo meno aj celej oblasti. Po 200 rokoch bol obchodným a náboženským centrom. Za nových páňov, hrabat z Andechsů bol Kraňu prepožičianý status mesta. V dobe reformácie bol Kraň centrom protestantov. Za nich nastal rozvoj železnej rudy a hutí, prekvital obchod a doprava. Prvé výrobné podniky vznikali v prvej polovici 19. storočia. Po zavedení železnice v roku 1870 sa začalo mesto rozrastať ešte rýchlejšie. A tak sa z Krana stalo hospodárske, obchodné, kultúrne, správne, vzdelávacie a náboženské centrum Kraňského regionu a je tomu tak aj dnes.

Niekedy sa Kraňu hovorí ako Prěšernovo mesto, pretože tu žil, pracoval a zomrel veľký slovinský básnik Dr. Franz Prěšeren (1800 – 1849). Za svojho života nebol tak vážený ako dnes. Vtedy bol považovaný v najlepšom prípade za radikála. Z jeho čiastočne nemecky a čiastočne slovinsky písaných básní vyžaroval prebudzajúci sa slovinský nacionalizmus. Jeho texty neboli obľúbené u vládncich vrstiev a preto Prěšeren zomrel v chudobe.

V básni „Prípítok“ ospevuje lásku k vínu a k slovinskej vlasti. Dnes sa stala štátnou hymnou nezávislého Slovinska a je zrejme jedinou hymnou na svete obsahujúcou zvolanie „Prípíjme si...!“ V svojom významnom diele „Zdravljica“ vyjadril program nezávislosti slovinského národa, autonómie jeho územia a rovnoprávnosti a slobody všetkých národov. V boji proti feudálnym prežitkom stál na strane sedliakov.

Ďalej sa tu narodil v roku 1808 Ján Bleiweis, najhlavnejší vzkriesiteľ slovinského národa, ktorý hlavne „Novicami“ posobil k jeho blahu. Od založenia Novic v roku 1843 sa začína v slovinskej literatúre nová éra.

Staré mesto je orientované v ose sever – juh a tam sa nachádza mnoho archeologických aj iných pozoruhodností. V severnej časti mesta sa nachádza ulica pomenovaná podľa Prěšerena, na ktorej stojí Prěšerenov dom (tzv. Prěšernova hiša) s múzeom básnika. A asi 500 m severne je Prěšerenov háj.

Hlavné námestie (Glavni trg) obklopujú gotické a renesančné domy. V bývalej mestskej radnici dnes sídli múzeum Gorenjska (tzv. Gorenjski muzej). Pod podlahou klenuého vestibulu je možno za sklenutými panelmi vidieť slovanské pohrebište z 9. a 10. storočia. Námestiu vládne Kostol sv. Kanciána a tovaryšov z roku asi 1400, ktorý je najkrajšou stavbou halového typu v Slovinsku. Je vyzdobený freskami z 15. storočia a maľbami na oltári o Ivana Vurnika (1884 – 1971). Pod severnou stenou kostola je mnoho starých kostí

z hrobu raných Slovanov. Nachádza sa tam aj mestská fontána, ktorej vrchol je ozdobený pozlátenou guľou s orlom (čo je symbol mesta Kraň).

V južnej časti mesta stojí Ružencový kostol (tzv. Roženvenská cerkev) zo 16. storočia a rekonštruovaný v novogotickom štýle na konci 19. storočia. Arkády a fontána sú Plečnikovým dielom z roku 1950.

Ďalej je tu Morový kostolík sv. Sebastiána, Fabiána a Rocha, ktorý bol postavený v roku 1470 v dobe morovej nákazy. Stojí tam aj obranná veža Pungert.

Hrad Khislstein bol kedysi obrannou pevnosťou proti nájazdom Turkov postavený v 15. storočí a dnes slúži ku kultúrnym účelom.

Kraň je veľmi hrdý nato, že zriadil najkrajšiu olympijskú kryciu plaváreň v strednej Európe. Ďalej si udržuje už 500-ročnú veľtržnú tradíciu a organizuje ročne početné veľtrhy medzinárodného významu.

Navzdory nepochopiteľným demolačným prácam je Kraň jedným z mála slovinských miest, ktoré si stále udržujú povodnú siluetu. Pre turistov je zaujímavé aj kraňské okolie, pretože ponúka veľa možností pre exkurzie a prechádzky.

Použitá literatúra

Dějiny, Dějiny jihoslovanských zemí, 1998

Honzák František, Evropa v proměnách staletí, 1995

Němec Dušan, Slovinsko, kapesní průvodce, Brno 2003

Lego Jan, Průvodce po Slovinsku, Praha 1887

Gawinová Izabella, čes. Vyd. Vašut Ján, Slovinsko, Praha 2004

Scheaterová Daniel, Köthe Friedrich, Slovinsko, 2003

Nováková Marcela, Soukup Ondřej, Slovinsko, průvodce do zahraničí, Praha 2000

Vypracovala: Lucia Čižmárová
2. ročník, Arch